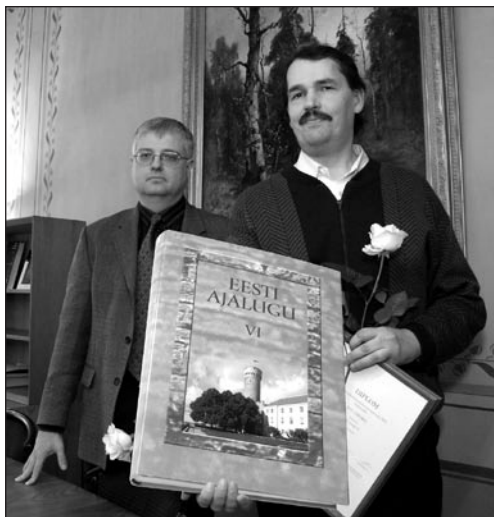

Üheteistkümnes Eesti ajalookirjanduse aastaauhind

“Eesti ajaloo” VI köite tegevtoimetajad Ago Pajur ja Tõnu Tannberg auhinna üleandmisel Tartus. Foto: Benno Aavasalu

■ 1996. aastast peale on Eesti juhtivad ajaloo- ja mäluasutused välja andnud aastaauhinna parimale Eestis ilmunud eestikeelsele ajalooramatule. Käesoleval aastal tehti seda üheteistkümnendat korda ja uuendatud statuudi järgi. 19. mail 2005 Tallinna Linnaarhiivis toimunud 2004. aasta ajalooauhinna väljaandmise üritusel kinnitasid osapooled koostöölepingu allkirjastamisega tahet jätkata ajalookirjanduse edendamiseks ellu kutsutud üritust, kuid juba õiguslikult ja ka organisatsiooniliselt korraldatumal alusel. Käesoleval aastal olid auhinna määramise osapoolteks järgmised asutused: Tartu Ülikooli ajaloo osakond, Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, Ajalooarhiiv, Riigiarhiiv, Tallinna Linnaarhiiv, Eesti Ajaloomuuseum, Pärnu Muuseum ning Akadeemiline Ajalooselts. 1. jaanuarist 2006 jõustunud lepingu järgi rahastatakse aastaauhinna osapoolte poolt tehtud sihtotstarbelistest eraldistest (a 3000 krooni), finantskülje korraldamise eest seisab hea Ajalooselts. Aastaauhinna väljaandmise korraldavad osapooled vastavalt lepingus esitatud järjekorrale (seekordseks korraldajaks oli Ajalooarhiiv). Lepinguga võivad liituda ka teised juriidilised ja füüsilised isikud, esitades sooviavaldu Akadeemilisele Ajalooseltsile.

Koostöölepingu lisaks oleva statuudi järgi on aastaauhinna eesmärgiks paremate ajalooramatute autorite tunnustamine, kord aastas eesti ajalooteaduse hetkeseisu hindamine ning avalikuse huvi tõstmine ajaloo ja ajaloolaste töö vastu. Kandidaatidena võivad osapooled esitada kuni viis vaadeldava aasta jooksul ilmunud eestikeel-

set ajalooalast originaalkäsitlust. Hindamiseks moodustatakse 3–5-liikmeline ekspertkomisjon, mis koosneb eelmise aastaauhinna laureaadist, korraldaja esindajast ja doktorikraadiga liikmetest. Tänavu vaagis kandidaate komisjon järgmises koosseisus: Mati Laur (esimees), Indrek Jürjo, Kari Tarkiainen ja Indrek Kuuben.

Seekord tuli komisjonil teha valik kümne raamatu vahel, mis on üsna lähedane läbi aastate keskmisele: kogu auhinna väljaandmise aja jooksul on ühtekokku nomineeritud 99 ajalooramatut. Auhinnale esitatud raamatute ajaline diapason ulatus esiajalooost lähiajalooni, “päris” ajaloo kõrval olid esindatud nii arheoloogia, etnoloogia kui ka kunstiajalugu.

Enamiku auhinnale esitatud teostest moodustasid monograafiad. Andres Adamsoni raamat “Hertsog Magnus 1540–1583. Tema elu ja aeg” on esitatutest enim populaarteaduslik. Hertsog Magnus on Eesti ajaloo oluline ning samas üpris vastuoluliselt kajastatud isik, kelle kohta viimane terviklik biograafiline käsitlus on liiatigi ilmunud 19. sajandil. Andres Adamsoni püstitatud uurimisülesanne on seega igati tänuväärne, kuid žürii toetust ei leidnud teose napivõitu allikaline baas ning puudulikud viited, mis teeb raskeks autori uudsetena esitatud seisukohtade jälgimise ja kontrollimise.

Toomas Karjahärmi ja Helle-Mai Lutsu raamat “Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953” on eelkõige väärtuslik allikapublikatsioon ja andmebaas, kuid esitab ka uurimusliku ja kohati emotsionaalse ülevaate

kultuurisikuid Stalini ajal tabanud repressioonidest.

Arheoloog Andres Tvauri monograafia “Eesti hilisrauaaja savinõud (11. sajandist 13. sajandi keskpaigani)” puhul hindas žürii, autorit tsiteerides, “kõledates ja tolmustes leiuhoidlates tutvutud kümnete tuhandete pisikeste savitükikeste” alusel tehtud laiahaardelisi ja samas igati argumenteeritud üldistusi Eesti muinasaja viimase perioodi piirkondlike eripärade väljatoomisel.

Tõnu Raidi rikkalikult illustreeritud raamatut “Eesti teedevõrgu kujunemine” hindas žürii kui oma eriala – kartograafia – väga hea asjatundja professionaalset pilku kommunikatsiooni ajaloolisele infrastruktuurile. Lähtudes rootsiaegse ja sellele järgnenud sajandite teedevõrgu võrdlemisel ilmnenu muudatuste ulatusest, pakub Tõnu Raid mitmeid uudseid seisukohti ka varasema teedevõrgu kujunemisloole. Aldur Vunki monograafia “Jeesus läks kõndimaie. Ristisõjad ja palverännakud Eesti keskajal” paelub käsitluse mitmekesisuse poolest, koondades endasse nii kirikulugu, poliitilist ajalugu, arheoloogiat kui ka folkloori. Mõneti küsitav tundus aga ristisõdade ühene tõlgendamine palverännakuna.

Ajalooauhinna oli esitatud ka mitu eelmisel aastal kaitsnud doktoriväitekirja. Kersti Lusti “Pärisorjast pärislohaomanikuks. Talurahva emantsipatsioon eestikeelse Liivimaa kroonikulas 1819–1915” käsitleb väga olulist ning senises ajalookirjutuses põhjendamatult tagaplaanile jäänud kroonutalupoegade olukorda peaaesjalikult 19. sajandil. Komisjonile ei jäänud tähelepanuta ka autori julgus mitmeid tänapäeval enamasti “punase ajalookirjutuse” rubriiki paigutatud seisukohti taasesitada ja neile argumenteeritud õigustusi otsida. Ene Kõresaare raamat “Elu ideoloogiad. Kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes” võlus žüriid oma innovaatsilisuse ja moodsa käsitlusviisiga. Tuntav on autori kodusolek uuemate teooriatega etnoloogias ning oskus neid Eesti materjali analüüsides kasutada.

Kui Kõresaare monograafia on igasuguste rahvusliku meelsuse avalduste suhtes äärmiselt jahe ja distantseeritud, siis Mart Laar ei varja oma sümpaatiat rahvusliku liikumise aktivistide vastu. Tema teos “Äratjad. Rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad” on mahukas, pikaajalise uurimistöö tulemusel valminud monograafia, kus autor otsib korrelatsioone rahvusliku ärkamise ning teiste sama perioodi ajaloosündmuste ja -protsesside vahel. Oma järeldustes rahvusliku liikumise faaside ja geograafia kohta

toetub Laar ulatuslikule kvantitatiivsele andmebaasile, senisest enam rõhutab ta ka rahvusliku liikumise liidrite isiklike sidemete tähtsust.

Tunnustades aastaauhinna esitatud monograafiate valdavalt kõrget taset, leidis žürii ometi, et selle aasta auhinna nominentideks esitatud raamatutest väärivad kõige enam aastaauhinna staatust kaks ajaloo üldkäsitlust. Just nimetatud kogumike tugevamaid ja nõrgemaid külgi vaagides langetaski komisjon oma lõpphinnangu.

Krista Kodrese peatoimetamisel ilmunud “Eesti kunstiajaloo” 2. köide (1520–1770) on esimene selles sarjas ilmunu. Žürii rõhutas artiklist koosneva kogumiku avarat käsitlusviisi, mis hõlmab traditsioonilise kunstiajaloo kõrval ka sotsiaalajaloolisi ja argiajaloolisi aspekte. Vastavalt sellele on tavapäratu, kuid žürii meelest igati õigustatud ka koguteose ülesehitus, mis võtab käsitluse aluseks mitte kunstivoolud, vaid sootsiumi, jagades varase uusaja Eesti kunstiajaloo linna, aadli ja talupoegade ning kiriku vahel.

“Eesti ajaloo” kuues köide – tegevtoimetajad Ago Pajur ja Tõnu Tannberg ning peatoimetaja Sulev Vahtre – on selles sarjas ilmunutest teine. Erinevalt eespool märgitud “Eesti kunstiajaloo” köitest on “Eesti ajalugu” pigem traditsioonilise ülesehituse ja käsitlusviisiga. Samas ei pidanud auhinnakomisjon taolise väljaande formaati arvestades kaugeltki hädavajalikuks uuendusslikkuse taotlemist iga hinna eest. Rohkem oodatuks žürii koguteoses sotsiaalajaloo käsitlemist, mõned raamatu osad mõjusid liiga õpikulikuna ega olnud samal tasemel kogumiku teiste peatükkidega. Arvestades tõsiasi, et Eestis on 20. sajandi teaduslik uurimine võimalik olnud vaevalt paar aastakümnet, on “Eesti ajaloo” kuues köide oluline vahekokkuvõte olemasoleva teadmise kaardistajana ja suunaandjana edasisele uurimistööle. Võttes arvesse, et “Eesti kunstiajalugu” on juba pärvinud käesoleva aasta riikliku kultuuriauhinna, otsustas žürii Eesti ajalookirjanduse aastaauhinnaga esile tõsta “Eesti ajaloo” VI köite autorite söakust üldistavalt käsitleda kontroversset ja kergesti vaidlustatavat lähiajalugu. Auhinna andes pidas žürii eelkõige silmas “Eesti ajaloo” kuuenda köite poliitilise ajaloo osade head teaduslikku taset ning tasakaalustatud käsitlusviisi.

Auhinna piduliku üleandmise korraldas sedapuhku Ajalooarhiiv ning see toimus meeleolukas õhkkonnas 7. aprillil Tartus.

Indrek Jürjo, Indrek Kuuben
Mati Laur, Kari Tarkiainen